

Anadolu Kültüründe Hastalık Sağlık Kavramlarına Transkültürel Bakış

Cengiz GÜLEÇ*

ÖZET

Kuşaklar boyunca insan toplulukları çok çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşmışlar ve çözüm yolları bulmaya çalışmışlardır. Geleneksel kültürlerde hastalıklar mistik nedensellik, animistik nedensellik ve majik (büyüsel) nedensellik kuramları ile açıklanmıştır. Bu yazıda bu kuramlarla ilgili açıklamaların yanısıra Anadolu halk hekimliği sağlık ve hastalık kavramları üzerine yapılan araştırma sonuçlarına da yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Anadolu kültürü, transkültürel çalışmalar, sağlık, hastalık.

KLİNİK PSİKİYATRİ 2000;3:34-39

SUMMARY

A Transcultural Perspective to the Disease and Health Concepts in the Anatolian Culture

Throughout generations communities have been faced with lots of health problems and have tried to find solutions to them. In traditional cultures diseases had been tried to be explained with phenomena such as mystic causality, animistic causality, and magic causality. In this paper beside these explanations, studies on health and disease concepts in Anatolian community healing take place.

Key Words: Anatolian culture, transcultural studies, health, disease.

GİRİŞ

Antropolojinin hastalık teorilerine ilgisi ilk defa 1932 yılında Forest E. Clements'in öncü makalesi "Primitive Concepts of Disease" ile başladı. Bu makale dünyada varolan çok sayıdaki topluluğun hastalıkları açıklama biçimleri ile modern tıp biliminin kabul ettiği açıklamalar arasında pek az ortak noktalar olduğunu bildiriyordu. Bu makaleye göre ilkel dini inançlar ile bu açıklamalar arasında çok daha sıkı ve fazla bağlantılar kurmak mümkündür.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz bu görüşten yola çıkan okuyucu, ilkel tıp ile ilgili olarak, erkenden yanlış bir yargıya kapılıp onun özünde varolan sağlam pragmatik bilgi birikimini gözardı etmemelidir. Dünyada bugün yaşayan tüm insan toplulukları kuşaklar boyunca çok fazla sayıda değişik sağlık sorunları ile karşılaşmışlar ve deneme-sınama/yanılma yoluyla bu sorunlara çözümler aramışlardır. Bu süreçte, hatalı tedaviler, yanlış tutumlar kültürel evrim içinde elenerek yerlerini daha sağlıklı ve uyumlu tepkilere bırakmışlardır. Bu noktada değişik "ilkel" toplumların hekimlik alanındaki başarılarından bazı örnekler vererek bu tezimizi desteklememiz mümkündür.

Uganda'lı Ganda'lar arasında iyileştirici, sağaltıcı uzman kişi hastanın şikayetlerini öğrendikten sonra masaj tedavileri ya da terleme banyoları önerebilir. Bir boynuz yardımı ile kupa çekmek, sıcak bir demir tatabik ederek büller oluşturmak ya da değişik otların harici ya da dahili yoldan uygulanması bu kişilerin yaptıkları uygulamalar arasındadır. Aynı zamanda

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi, ANKARA

kırk kemikleri tesbit etmek konusunda da oldukça yetkindirler. Mızrak yaralanması nedeniyle hastanın barsakları karın boşluğu dışına çıkmışsa, bu barsakları yıkarlar, hassas bir şekilde yerine yerleştirir ve tesbit ederler. Samoanlar arasında, hasta kişinin bakımı büyük bir özenle verilir. Hekimler genellikle yaşlı hanımlardır. Her birinin farklı birtakım yetenekleri ve bilgileri vardır ve bunları ancak kendi seçtikleri bir tilmize aktarırlar. Bunun yanında, erkek şamanlar ve tıp adamları da bulunmaktadır. Kullandıkları tedavi yöntemleri arasında; emetikler, merhemler, masaj tedavileri, kanatma tedavileri sayılabilir. Kesikler tuzlu suyla banyo edilir ve yapraklarla sarılırlar. Kırk kemikler büyük bir özenle tesbit edilirler.

İyi bilindiği gibi, bugün kullanılan pek çok ilaç değişik kültürlerin modern tıba katkısıdır. Bunlar arasında chaulmoogra yağı (lepra tedavisinde), coca ve onun bir türevi olan kokain ve kinin sayılabilir. Büyük ilaç şirketleri bu gerçeğin farkındadırlar. Bu nedenle örneğin Smith Klein and French adlı ilaç firması, Amerikan Antropoloji Birliği'nin değişik kültürlerdeki şifalı bitkileri araştırma fonuna cömert bir para yardımında bulunmuştu bir zamanlar. Söylemeye gerek yok ki, ilaç firması bu yardımı "bağış" olsun diye yapmamıştı. Kâr getireceğini düşündükleri için yapmıştı (Murdock 1980).

Sonuç olarak değişik kültürlerdeki, kavimlerdeki halk hekimliği, bilimsel olarak kanıtlanamaz bazı öğeler içerse de en azından sağlam bir ampirik bilgi birikimi de içerirler.

Geleneksel kültürlerde ortak bir özellik olarak gördüğümüz hastalıkları doğa üstü nedensellikte açıklama denemeleri üç grupta incelenebilir.

1. Mistik nedensellik kuramları,
2. Animistik nedensellik kuramları,
3. Majik (büyüsel) nedensellik kuramları.

MİSTİK NEDENSELLİK

Mistik nedenselliği oluşturan kuramların ortak yönü hastalığı kişinin eylemleri ya da deneyimlerinin otomatik bir sonucu olarak açıklamalarıdır. Bu eylemler ya da deneyimlerin kişiyi aşan bir yönü vardır.

Kader: Hastalığı astrolojik bazı etkiler ya da kişinin kaderi ile açıklama şeklinde tanımlanır.

Uğursuzluk: Güçlü bir görüntü, ses, rüya ya da başka bir duyuma (sansasyon) maruz kalmanın rahatsızlığa neden olacağına inanmadır.

Yakın geçmişte ölmüş bir yakını rüyada görmek ya da kişinin kendi gölgesine bakması, uğurlu ve kutsal sayılan türbe, ziyaret ve cami gibi ibadet yerlerinde uygunsuz bir eylemde bulunmak (istem dışı küfür, istem dışı yellenme vb) Anadolu kültürlerinde hep uğursuzluk sayılagelmıştır. Bu tür eylemlerin cezası da başta bayılmalar ve felçler olmak üzere çeşitli rahatsızlıklar olarak tanımlanmıştır.

Mistik cezalandırma: Tabuların çiğnenmesi ya da ahlaki yasaklara uymamanın rahatsızlıklara neden olacağına inanılmasıdır. En sık görülen tabular şunlardır: Yiyecek tabuları (kutsal sayılan hayvanların avlanması, örn: Alevi, Bektaşî topluluklarınca kutsal sayılan tavşanın yenmesi, ortodoks (sünni) müslümanlarca yasaklanan alkollü içkilerin alınması gibi), dokunma, seyretme, ya da işitme gibi duyumlarla ilgili tabular, etiket tabuları (hısım akrabaya ya da yabancılara gerektiği şekilde davranmamak), mülkiyet tabuları (haneye tecavüz, hırsızlık), yasak sözlerin söylenmesi gibi.

ANİMİSTİK NEDENSELLİK

Bu tür hastalık kuramlarının ortak yönü rahatsızlığın adeta insanlaştırılmış (personalized) bir doğa üstü gücün davranışları ile açıklanmasıdır. İki tip nedensellik bu kategori içine girer.

Ruh ritmi: Rahatsızlığın kişinin ruhunun istemli olarak bedeninden ayrılması ile açıklandığı hastalık teorileri bu tip altında yer alırlar. Bu bir büyü sonucunda ruhun istemsiz olarak bedenden ayrılmasından farklıdır. Dinlerin pek çoğunda her insanın içinde onun bir kopyası ya da bir ruh bulunduğu ve bu ruhun zaman zaman rüya yaşantıları gibi deneyimleri yaşamak için bedenden geçici olarak ayrıldığına, ölümden sonra ise bedeni tümüyle terk ettiğine dair bir inanç vardır. Eğer ölüm ruhun nihai olarak bedenden ayrılması olarak tanımlanırsa, ruhun daha kısa süreli olarak bedenden ayrılmalarının da bazı hastalıklara özellikle de ruhsal bozukluklara (psikoz ve epilepsi gibi) neden olabileceğini mantıksal olarak çıkarabiliriz.

Ruhların agresyonu (spirit aggression): Bu tipte hastalık, bazı doğaüstü güçlerin hostile ve cezalandırıcı tepkileri ile açıklanır. "Açık insan agresyonu"ndan farkı, buradaki agresörün bir insan değil, ruhlar ya da cinler dünyasından bir yaratık olmasıdır. Bu tip tüm doğaüstü nedensellik teorileri içinde en yaygın ve en sık görülenidir. İnsan agresyonunun ruhlar dünyasına projeksiyonu hemen farkedilmektedir.

Doğüstü ağırsörler geleneksel költürlerde "ruh", "cin", "şeytan", "ataların ruhu" gibi değişik şekillerde tanımlanmaktadır.

BÜYÜSEL (MAJİK) NEDENSELLİK

Bu tür inançlardaki ortak yön, hastalığın kötü kalpli, kıskanç bir insanın gizlice yaptığı büyüsel bir takım girişimlerle açıklanmasıdır. İki farklı tip bu kategori altında toplanmaktadır. Başka bir insan büyü yaparak hastalığa neden olmuştur (kısırlık, iktidarsızlık, migren ve konvulziyon tipi hastalıklar en sık görüleni). Büyüyü kendisi de yapmış olabilir, bir büyücü ya da şaman benzeri hacı-hoca takımına da yaptırmış olabilir. En sık ve yaygın olarak kullanılan büyüsel teknikler şöyle sıralanabilir: Afsunlu sözler, dualar, beddualar, simgesel olarak hasta adayının bedenine türlü cisimler sokmalar, kurbanın saçları, tırnakları, kıyafetleri ile yapılan bazı kara büyüler.

Diğer büyü çeşidi ise sihir (witchcraft) dir. Bu tipte, hastalığa, özel bazı kötü güçleri olan bir insanın neden olduğuna inanılır. Bu kişiler kıskanmaya eğilimlidirler. Kötülüklerini göstermek için değişik teknikler kullanırlar.

Hemen her dinin ve inancın din uluları vardır. İslam dininde evliya, Hıristiyan inancında aziz olarak adlandırılan bu inanç ulularına, Anadolu heterodoks islama bağlanmış alevi topluluklarında eren denilmektedir. Arapça veli kelimesinin eşanlamısı olan ermiş sözcüğünden üretilen eren, veli kelimesinin çoğulu olan evliyanın Türkçe karşılığıdır.

Eren kavramı Anadolu Alevi-Bektaşî inanç sisteminde üstün bir derece olarak kabul görmüştür. Anadolu Alevileri sürdükleri yola "erenler yolu", yolun başı olan Hz. Ali'ye ise "erenler şahı" demektedirler; Anadolu'ya ilk gelen bu inancın öğreticilerine "Horasan Erenleri", bu ulu mürşitlerin, şeyhlerin etkisiyle Anadolu'da yetişen ululara ise "Rum Erenleri" adını vermişlerdir.

Yaratıcı, kudretin (Allah'ın) hakikatine ulaşabilmek için nefsi ve bedeni terbiye etmek amacıyla gerçekleştirilen bir takım ritüeller toplamı diyebileceğimiz Anadolu Sufiliğinin, değişik islam tasavvuf okullarında özde çok önemli farklılıklar içerdiğini belirtmekle şimdilik yetinirsek, okullarında (seyr-i sülük) yetişen ve sufiliğin en üst mertebesi olan insan-ı Kâmil sayılan bu erenlerin, hastalıkları iyileştirme, aynı zamanda farklı yerlerde görülme, az yiyeceği çoğaltma, az yiyeceklerle çok kişiyi doyurma, kısa zamanda uzun yol alma, taşı yürütme, yılanı kamçı yapma, don

(kılık-kimlik) değiştirme, ölüyü diriltme, yoktan varetme gibi pek çok olağanüstü işi başarma yeteneğine sahip olduklarına inanılmaktadır.

Olağanüstü kudrete sahip ve Tanrı'ya yakın bir şahsiyet olarak düşünölen eren, sağ iken ya da öldükten sonra insanlara yardım edebilme kudretini de bir işlev olarak üzerinde taşır. Hatta erenin yaşarken gösterdiği keramet ve üstün vasıflar onun ölümü ile birlikte daha da güçlenir ve ismi etrafında oluşan söyleneceklerdeki (menkabe) inandırıcılık vasfının daha da artmasını sağlar.

Erenlerin yaşamları ve kudretlerine ilişkin menkabelerdeki motifler incelendiğinde islam öncesi költürlerin (atalar, taş, ağaç, mağara, dağ, su, ate, vb) ve değişik uygarlıklar döneminden benimsenen inanç sistemlerinin (şamanizm, budizm, maneheizm, zerdüştilik, ve kadim anadolu költlerinin vb) izlerini taşıdığını görebiliriz.

Anadoluda iki ana inanç grubunu oluşturan sünniler (ortodoks islam) ile aleviler (heterodoks islam) arasında eren ve evliya kavramlarına bakış açısından derin farklılıklar vardır. Anadolu Alevilerinin peygambere neredeyse denk, üstün nitelikler yükleyerek doğa üstü güçlerle donattığı ve gücüne inandığı için ondan bir takım isteklerde bulunduğu erenin, sünni inançtaki ifadesi olan evliya, Allah dostu olması sıfatıyla saygı duyulan bir din ulusundan başka bir şey değildir.

Eren kabri olarak bilinen yatur ve türbelere ziyaretçilerin neredeyse tapınırcasına biat etmeleri ve medet ummaları, anlaşılan günümüz İstanbul Müftülüğü'nü rahatsız etmiş olmalı ki bu tür yerlere levha asılmıştır.

"Muhterem ziyaretçilere: Kabir ziyareti dinimizde sünnettir. Bu ziyaret sırasında selam verilir ve ölünün ruhuna Kur'an okunur. Türbelerde mum yakmak, bez bağlamak, dilek taşları yapıştırmak, kurban kesmek ve doğrudan doğruya ölüden dilekte bulunmak dinimizde yasaktır, günahdır" (Birdoğan, 1995).

Sünni inançtaki evliya kavramına sınırlı ölçüde yüklenen birtakım işlevler, Anadolu Alevilerince sınır tanımaz ölçüde erenlere yüklenmiştir. Sünni müslömanın evliyası mevcut bir kitap (kur'an) ışığında oluşmuş bir dini yorumlayıp, yaşarken, o inanca tezat oluşturacak hiçbir davranış sergileyemez. Anadolu Alevisinin ereni ise Alevi Bektaşî inancı mensubunun belli ihtiyaçlardan dolayı yarattığı ve kimi olağanüstü işlevler yükleyerek kendisinden dileklerde bulunulan bir inanç ulusu işlevinin yanısıra, kimi zaman peygamber

bere denk, kimi zaman peygamberin dahi gerçekleştiremediği kerametleri ortaya koyan bir kutsal varlığı ifade eder.

Eren kültürünün oluşmasında Anadolu Türklerinin ataları Orta Asya Türklerinin eski dinleri olan Şamanizmin ve Budizmin etkilerini izlemek mümkündür.

Şamanizmde, şamanların olağanüstü güçlere sahip olduklarına, ruhla ve gizli güçlerle ilişki kurup onlara istediklerini yaptırabileceklerine inanılırdı. Hatta şamanlar Gök Tengri (gök tanrı) ile temasa geçip ondan mesajlar getirebilen şahsiyetlerdi. Şamanların birçok noktada eren tanımlamasıyla örtüştüğü dikkat çeker. Gelecekte haber verme, hava şartlarını değiştirme, felaketlere engel olma, hastaları iyileştirme, ateşte yanmama, göğe çıkıp uçabilme gibi.

Şamanizmi diğer dinlerden ayıran temel özellik, şimdi yaşayan insanla onun çoktan ölmüş cedleri (ataları) arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu dair köklü inançtır. Bu bağın gücüne olan iman, cedlere ardi arkası kesilmeden saygı göstermeyi gerekli kılmaktadır (Radloff 1988).

Radloff'a göre "bu inanç mensuplarınca zayıf ve hasta insan, en yüksekteki gök ilahları ile karanlığın ruhlarına doğrudan başvuruya cesaret edemez. O bunun için bir aracıya muhtaçtır. Bu araçlar cennette yaşayan cedleridir. İnsanlar bu cedler vasıtasıyla gökteki yüksek ilahlara ihtiyaçlarını bildirir ve onlardan yardım diler. Fakat herkes etkili bir biçimde cedlerine başvuramaz ya da daha doğrusu, cedlerin hepsi de yardım etme kudretiyle donatılmamıştır. Bu kudret ancak şamanlar soyundan olan çok az sayıdaki cedlerde bulunur."

Bu düşüncelerin günümüz Anadolusunda eren türbe ve mezarlarını ziyaretlerde neredeyse tıpa tıp yaşatıldığı görülmektedir. Hak'ka yürümüş inanç ulusu eren ki aynı zamanda bir ced ve soy "ocak" olmayı ifade eder, o ziyaret edenin sorunlarının çözümünde en son çare olarak gördüğü makamdır. Bu ziyaretlerde kimi zaman erenden istenilenler, kimi zaman eren vasıtasıyla Allah'tan istenir. Erenin aracılığı daha çok sünni inanca ait bir halk uygulamasıdır. Ama onlarla sınırlı değildir.

Eren kavramının oluşumunda rol alan tabiat kültlerine kısaca göz gezdirmek özellikle konumuz açısından ilginç olacaktır.

Erenlerin türbe ve mezarları etrafında gerçekleştirilen

bir takım ritüel nitelikli pratiklere bakıldığında, yakılan mumlarda ateş kültürünün, öpülen ve sarılan ya da üst üste yığılan taşlarda taş kültürünün, türbelerden alınan toprağın yenilemesinde toprak kültürünün, türbe çevresinde bulunan suların içilmesi ya da yıkanılmasında su kültürünün izlerini bulmak mümkündür. Eski Türk inancında dağ, tepe, mağara, kaya, ağaç, orman, su kaynağı, göl ve deniz gibi tabiat varlıklarının herbirinin bir ruh taşıdığına inanılır ve bu unsurlara saygı duyulup kutsallık atfedilirdi (Oğuz 1980).

Tabiat kültürlerinden eren kavramı üzerinde en etkin olanı belki de ağaç kültürüdür. Çıplak arazilerde ya da yüksek tepe ve dağ başlarında bulunan tek ve ulu ağaçlar, diplerinde bir eren mezarı bulunduğu inancıyla kutsanmışlardır. Eren kişiliğiyle özdeşleştirilen ağaç kültürü bu sayede yaşamaya devam etmiştir.

Tabiat kültürlerinde toprak kültürünün, türbe ve ziyaret yerlerinde ayrılmış bir bölümde bulunan toprağın, çeşitli hastalıkları iyileştirdiği ya da tutulan dileğin yerine gelmesini sağlayacağı düşüncesi ile yenilenmesi şeklinde yaşatıldığı görülürken, su kültürünün kutsal mekanlarda bulunan suların içilmesi ya da bu sularla yıkanılması ile bazı tür hastalıkların iyileşeceği ya da dileklerin gerçekleşeceği şeklinde yaşatılmaya çalışıldığı görülür.

Anadolu Alevisinin ereni altında yattığına inanılan ağaca bağlanan çaput parçasında atalarından tevarüs eden ağaç kültürünün, kendinden bulunan dilekte atala kültürünün, yenilen toprakta tabiat kültürünün, içilen suda su kültürünün, türbelerde yakılan mumda Zerdüşt dininin ve eski Türklerde ortak unsur olan ateş kültürünün, eren ahlakının temel ögesi olan ve yol mensubuna öğütlenen eline, beline, diline sahip olma ilkesinin Maniheist inançlarla ilişkili izlerini taşır. Anadolu alevisi atalarından devraldığı kültürünü İslamın baskısıyla yeniden şekillendirmek zorunda kalmış ve eski kültüründe yaşattığı kültürleri eren kimliği ile özdeşleştirerek yaşatma çabasına girmişti diyebiliriz.

Anadolu'da bir tek alevi yerleşim alanı yoktur ki çevresinde bir eren türbesi ya da mezarı olmasın. Çünkü Anadolu alevisi kendi ihtiyaçları doğrultusunda eren yaratan bir kültürün mensubudur. O tabiatla yer alan ve kendine özgü nedenlerle kutsallık atfettiği her unsuru bir eren kimliğiyle özdeşleştirmeyi bilir.

Anadolu Alevi-Bektaşî öğretisinin temellerinden birini

oluşturan vahdet-i vücud (Tanrı-insan-evren birliği şeklinde özetlenebilecek mistik anlayış) anlayışının eren düşüncesinin oluşumundaki rolünü de unutmamak gerekir. Bu anlayışı en iyi anlatan şu dizelere kulak vermek yeterli olur sanırım.

*Daha Allah ile cihan yoğ iken
Biz anı var edip ilan eyledik
Hakk'a hiçbir layık mekan yoğ iken
Hanemize alıp mihman eyledik
(Harabi)*

*İnsan Hak'da Hak insanda
Ne ararsan bak insanda
Her keramet var insanda
Madem ki ben bir insanım
(Daimi)*

Anadolu alevisinin düşüncesinde her insan Tanrısal öz taşıyor. Sahip olduğu bu özü iyi kullanan ve bu nitelikleriyle Allah'a daha yakın olma özelliğine sahip olanlar ise erenlerdir. Bu üstün vasıfları kişiliğinde taşınmasıyla Allah'a en yakın, hatta onunla bir ve aynı olma özelliklerinin de yüklendiği Hz. Ali (tarihsel bir kişilik olan Hz. Ali değil mitolojik bir kişilik olarak Hz. Ali burada sözkonusu edilen) de bu yeterlilik en üst düzeyde yer almakta ki bundan dolayı ona erenler şahı (pirler piri) denilmektedir.

Son olarak Anadolu halk hekimliğinin sağlık ve hastalık kavramları ile ilgili özelliklerini değerli araştırmacı dostum etnoloğ, Ahmet Maden'in bu alandaki araştırmalarından derlediğimiz verileri birkaç ana başlık altında özetleyerek tartışabiliriz (Maden 1982).

1. Sağlık, çevreyle (doğal, doğaüstü ve toplumsal) olan ilişkilerin iyi ve dengeli olması temeline dayandırılmaktadır. Çünkü soğuktan-sıcaktan kaçınma, küçüğü-büyüğü bilme, inançlı olma gibi unsurlar, sağlığın tanımlanmasında önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Hastalık ise söz konusu çevreyle olan ilişkilerdeki kopukluk yada dengesizlik anlamını taşımaktadır. Soğuk ve sıcakın olumsuz etkilemeleri, küçüğü büyüğü bilememe, inançsızlık hastalığın açıklanmasında önemli rol oynamaktadır.

3. Korunma ve tedavide de çevreyle olan ilişkilerin dengede tutulmasına ve iyileştirilmesine çalışılmaktadır. Açları doyurma, öksüzleri sevindirme, adak adama, kurban kesme, hamayıl taşıma, tekkeye gitme, küslerle barışma, bu özelliğin en güzel örnekleridir.

4. Korunma, teşhis ve tedavi uygulamaları ve deneyimler, sözlü gelenekle kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Genellikle babadan oğula, anadan kıza ya da ustalık-çıraklık ilişkilerine bağlı olarak informal eğitim yoluyla meslek devam ettirilmektedir.

5. Anadolu toplumunda kazanılmış bilgi ve deneyimlerle ve majik yöntemlerle çalışan mutatabbiplerin, toplum ve sağlık sistemi içindeki yerleri oldukça önemlidir.

6. Modernliğe ve yeniliğe karşı güvensizlik ve karşı koyma yaygın bir tutumdur. Modern sağlık hizmetlerinin varlığına rağmen, topluluklar kendi geleneksel-dinsel inanç ve uygulamalarını sürdürme eğilimindedirler.

7. Geleneksel sağlık-hastalık sisteminde, aile akraba ve daha geniş sosyal grup, öneri, tedavi ve danışmanlık ve bakım görevlerini üstlenmektedirler.

8. Korunma, teşhis ve tedavide, efsanelerin, rivayetlerin menkabelerin, yaşanan ve bilinen uygulamaların yönlendirici ve pekiştirici etkileri olmaktadır.

9. Güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma sistemi geliştirilmiştir.

10. Geleneksel bilgi ve uygulamalar, toplumun tüm üyeleri tarafından bilinmekte ve anonim nitelik taşımaktadırlar. Ancak, biyolojik ve sosyo-kültürel özellikleriyle öteki üyelerden ayrılan mutatabbipler sistemin önde gelen uzman temsilcileridir.

11. Geleneksel sağlık ve hastalık uygulamaları halkın yaşatmakta oldukları kültür unsurlarıyla mükemmel bir şekilde bütünleşmiştir.

12. Geleneksel tedavi uygulamalarının olumsuz sonuçlanması durumunda, tedavi tekniğinin yetersizliği ya da uygunsuzluğu pek düşünülmemekte, daha çok hastanın yardım sisteminin dışında kaldığı varsayılmaktadır.

13. Hasta ile mutatabbip arasında inanç ve iletişim açısından iyi bir uyum vardır.

14. Geleneksel hizmetlerden yararlanmak, modern hizmetlerden daha kolaydır. Sıra bekleme, gün alma gibi sıkıntılı olaylar olmamaktadır.

15. Kullanılan araç-gereç, çoğu zaman hastanın ya da mutatabbibin elinin altındadır ya da yakınındadır.

16. Hizmet ve uygulamaların bedeli çok düşüktür. Resmi piyasadan fazla etkilenmemektedir. Hizmetin karşılığı, yiyecek, giyecek, bazen para, hayır duası ve

el sağlığı şeklinde ödenmektedir. Zaten çoğu zaman hizmetin karşılığı beklenmemekte ya da öyle davranılmaktadır. Ödemeler konusunda önceden hazırlanmış bir tarife yoktur, "Gönlünden ne koparsa" ilkesine dayandırılmaktadır.

17. İlaç yapımında, doğa, insan, hayvan ve bitkilerden yararlanılmaktadır, Bunun dışında ev eşyaları,

giysiler, kutsal varlıklar, doğal varlıklar ve olaylar majik tedavide kullanılmaktadır (Türkdoğan 1969) .

Sonuç olarak da, geleneksel sağlık-hastalık hizmetlerinin gelişigüzel inanç ve uygulamalar olarak düşünülmemesi gerektiğini, kendi içinde sistemleşmiş bir bütün olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

Birdoğan N (1995) Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı, İstanbul.
Maden A (1982) Sağlık Antropolojisi Açısından İki Köy İncelemesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
Murdock GP ve ark. (1980) "World Distribution of Theories of Illness. Transcultural Psychiatric Research Review, 17.

Radloff W (1986) Sibiryadan Seçmeler, (Çev. A Temir), Ankara.
Oğuz B (1980) Türkiye Halkının Kültür Kökenleri II. İstanbul.
Türkdoğan O (1969) Erzurum Bölgesinde Tıbbi tedavinin Sosyo-Kültürel Safhaları, Türk Etnografya Dergisi, XI, TTK.

Teşekkür:

Bu metnin Erenler Kültü ile ilgili bölümünde "Anadolu Aleviliğinde eren kavramının yoğunluğunun nedenleri" adlı bildirisinden yararlandığım dostum, Piri Er'e şükran duygularımı ifade etmeyi bir borç bilirim. Cengiz GÜLEÇ.